

12 (12).
HRANT HOVHANNES GASPARYAN'IN ANLATTIKLARI
(1908, MUŞ DOĞUMLU)

Muş'tan Hınıs'a gittiğimizde iki yaşındaydım. 1914 katliamı sırasında ise birinci sınıftaydım.

Babam 1914'te çevreye buğday toplamaya gitmişti; zira kendisi fırıncıydı. Babam köylerden geldiğinde henüz attan inmemişti ki, iki zaptiye gelip: "Hovhannes, Hükümet seni çağırıyor" dedi.

Zavallı babam yemek de yemedi. Götürdüler; bir daha geri gelmedi. "Niye yakaladınız" diye sormaya gittik. O gün ünlü 31 kişi yakalamış hepsini hapishaneye götürmüş olduklarını duyduk. Onların isimleri şöyleydi: "Antonyants Muşeg, Terzi Ohannes, babam fırıncı Hovhannes (ona "kakaç" derledi), Altı Parmak, yani bütün o 31 kişinin adlarını hatırlayamam ama bize yakın insanlardı.

Ertesi gün sabah kalkıp hapishaneye ekmek götürmeye gittik. Askerler yaklaşmamıza izin vermiyorlardı. O kale kayaların üzerindeydi. Babam parmaklıklar arasında oturuyordu ve şöyle dedi: "Hiç olmazsa bir kere oğlumu öpeyim." Gittim; beni öptü. O hapishanede tutulanlar kuru otların üzerinde oturuyorlardı. Tuvaletlerini yapmaları için de ortada bir fiç vardı. Babam çıkarıp bana bir mecediye verdi. O uzun zaman kesemde kaldı. Ertesi gün hepsini sürgüne gönderdiler.

Aras bizim şehrin yakınlarındaki Bingöl dağlarından doğuyordu. Amcamın iki oğlu Mihran ve Khaçik o gün Muş'tan evimize gelmişlerdi. Ben, annem, ablam, ağabeylerim ve amcamın iki oğlu babama ekmek götürmeye gittik; amcamın oğullarından biri bohçayı taşıyordu. O itoğluit jandarmalar bohçayı yere atıp amcamın oğlunu tekmeleyerek dövmeye başladılar. Biz ağlaya sızlaya eve geldik. Beyaz ata binmiş Türklerle çalışan bizim muhtar da geçip gitti; onu da öldürdüler. O 31 kişiyi götürüp Murad Irmağı'nın kıyısına indirmişler, boyunlarına taşlar bağlayıp kurşuna dizmiş ve nehre atmışlar. Onlardan biri mucize eseri olarak kurtulmuş, geri gelmişti. Olanları anlattı; ama onu da astılar.

Bütün o önde gelen insanları götürüp öldürdüler. Geriye biz, çocuklar, ve güçsüz olanlar kaldık.

Askerler gelip dediler ki: "Kalkın! Kapılarınızı kitleyin. Hükümet sizi yeni bir şehre, Veranşah'a gönderecek. Rus gâvuru geliyor."

Yanımıza bir inek ve bir torba un aldık; annem un torbasına bir kese altın sokmuştu; ayrıca hırkalarımızın, ablamın donunun içine birkaç altın dikti.

Türk askerleri bağırıp çağırarak geldiler: "Haydi! dışarı çıkın!"

Bizden önce komşu köyü götürmüş, hepsini katletmişlerdi.

Bizi toplayıp sürüyü olatmaya götürür gibi Soğolar'ın tarlasına götürdüler; otuz-kırk askerle önce Hınıs Köprüsü'ne indirip, oradan da Bingöl dağlarına doğru çıkardılar.

Bizi katletmeye götürdüklerinde 1915 yılının Haziran ayındaydık. Kürtler oraklarla geldiler; hasattan dönüyorlardı. Bizi Çeçenler götürüyordu. Bingöl Dağı'nın yamaçları çiçekler ve ağaçlarla kaplıydı. İtoğluit Çeçenler bizi bir vadiye götürdüler. Güneş batmaya başlamıştı bile. "Siz burda kalın. Sabah kalkıp Veranşah Şehri'ne gidirsiniz" dediler.

Karanlık bastığında, bir yaygaradır koptu. O itoğluit zabitler ne kadar güzel gelin-kız var idiyse hepsinin boyunlarına kayış geçirip götürüyorlardı. Anası bağırduğunda, bıçağı karnına basıp susturuyorlardı.

Henüz güneş doğmamıştı; sabah altı civarıydı. Bağırıp çağırarak bizi yürüttüler. Şişmiş bir papaz ve ağaçların arasında katledilmiş insanların yerlere serilmiş cesetlerini gördüm. Uzakta beyaz şeyler gördüm. Meğer Kürtlermiş; Hükümet onları bizi katledip soymaları için göndermiş. Ne mahkeme vardı, ne de dava.

Ablam eşeğe binmiş, önden gidiyordu. Zabit ateş edip işaret verdi; Kürtler üstümüze saldırdı. O manzara bugün bile uyumama engel olur. Şimdi hastayım ve o manzara devamlı gözümün önüne geliyor. Amcamın iki oğlunu sırtları birbirine dayalı olarak bağladılar; götürüp vadiye indirdiler. Muş'tan Hınıs'taki evimize misafir olarak sağ-salim gelmişlerdi. Zavallı Mihran'ı ve Khaçik'i öldürdüler. Vadide yere serilmiş cesetler vardı ve kan oluk oluk akıyordu. On beş yaşında bir gencin elini kesmişlerdi; kan fışkırıyor, kendisi de "Anacığım! Anacığım!" deyip ağlıyordu. Asker, sesini kessin diye bıçağı karnına soktu, öldürdü. O gencin anası zehir içti. Benim anam da zehir içmek istedi; ama ben zehiri döktüm.

Murad Nehri'nin kıyısına çıktık. Bir armut ağacı vardı; 30-40 kör, topal, yaralı insan koyun gibi orda nehir kıyısında oturduk. Birden omuzlarında oraklarla Kürtler geldi; yağma peşindeydiler. Yağmaladılar. Bebeklerin kundak bezlerini açarak, "Bu erkek mi?" diye soruyor, sünnet derisini görünce orağı boğazına vuruyorlardı. O çocuklar boğazlanmış tavuklar gibi kanlar içinde çırpındılar. Bunu bugüne kadar unutmadım. Birisi de benim başıma vurdu. Beni kadınların eteklerinin altına soktular.

Kürtler yağma yaptılar ve kalkıp gittiler. Bir de baktım, dağın ucundan çırılçıplak bir kız poposunun üstünde sürünerek geliyor. "Anne!" dedim, "bu ablam Ağavni!"

Ağabeyim koştu gitti yardım etmeye; tüfek kurşunu ağabeyimin kalbine ve ablamın ayağına girdi. Ağabeyim oracıkta öldü.

Kürtler ablamı çırılçıplak soymuş, kim bilir daha başka neler yapmışlardı. Annem ablamın kanlı donunu sıktı, Murad Nehri'nde yıkadı. Üstündeki giysileri çıkarıp, korkudan titreyen ablama giydirdi.

Kürtlerin arasında bir de dostumuz vardı; onun adı Mahmed Ağa'ydı; Bingöl'ün kenarındaki

bir köyde yaşıyordu. O adam babama Rusya'dan buğday getirirdi. Buğdayın arasına mavzerler ve mossinler, tüfekler koyar; getirip Ermenilere satardı. Hükümet bunu haber aldı; onu darağacına çıkaracaklardı. Karısı geldi ve babamın ayaklarına kapandı; "Mahmed"i asacaklar dedi. Babam dostu olan Kaymakamın huzuruna çıktı. O da dedi ki: "Karar verilmiştir; asacağız; ama başka bir Kürt bulursan getir, onu asalım. Babam da öyle yaptı. Onun yaptığı iyilik karşımıza çıktı.

Bir de ne göreyim: dostumuz Mahmed'in oğlu o tarafa gelmiş. Bizi gördü. Annem dört dil bilirdi; ona yaklaşip onunla konuştu. O dostumuz Mahmed'in oğlu sözde elbiselerimizi çocuklarına vermek için bizi kesmeye götürür gibi yaptı; bizi evine götürdü. O Kürdün karısı: "Vay! Ne bu haliniz!" dedi.

O katliam döneminde ağabeyim Andranik sağ salim o dostumuzun evine gelmişti. Çok kayıp verdiğimiz doğrudur; ama Andranik hayattaydı. Sevindik.

Akşam Kürt dostumuz geldi ve dedi ki: "Sizi burada saklayamam; zabitler gelip görürler." Karşıda bir orman vardı; bizi ormana götürdü ve : "öğleyin burda kalırsınız, akşam ise evimizde" dedi. O dost bize yılanın ağzına versen yılanı öldürecek yırtık bir yorgan verdi. Annem ablamın ayağına öküz dili bağlamıştı; o sayede de iyileşti.

Kürt dostumuz geceleri bizi evine götürüyor, bize yedirip içiriyor, yatacak yer veriyordu. Bir gün de Kürt, isimlerimizi değiştirdi; Ermeni olduğumuz anlaşılmasın diye bize Kürt isimleri koydu. Bana Adraman adını verdiler; ablama Gule, anneme Asya, ağabeyime de Haydo adlarını. Saban sürüyorduk. Nasıl olduysa bilmiyorum, ben ve annem ormana kaçtık. Ablam ve ağabeyim saban sürüyorlardı. Onları yakalayıp götürdüler. Annem "Gule'yi ve Haydo'yu götürdüler" diye ağlamaya başladı. Sekiz-on kişi toplayıp götürüyorlardı.

O Kürt dostun evinde tuvalet yoktu; evin arkasına gidip tuvaletimizi orda yapıyorduk. İşemek için dışarı çıktığımda ablamla ağabeyimin döndüklerini gördüm. Ablamı beş yerinden vurmuşlar; ağabeyimin ise bağırsaklarını dışarı dökmüşlerdi. Gidip ormanın içine girdik. Annem öküz diliyle o yaraları iyileştirdi. Birden başımda bir kaşıntıdır başladı. Başımı kaşıyınca elimde iki kurt buldum. Meğer Kürt kafama vurunca başımda yara açılmıştı ve benim haberim olmadan irinlenmiş, kurtlanmıştı. Koyunların ayakları kurtlanınca parmaklarının arasına şap sürerler. Annem başıma şap sürdü ve yaramdan 7-8 kurt döküldü.

Kürt dostumuz bir gün gelip anneme dedi ki: "Oğlunu, kızımı Hınıs öksüzler yurduna götürelim."

Annem reddetti.

Bir gün Türkler gelip beni ve annemi bir atın önüne katıp götürdüler. Ağabeyim ve ablam orda kaldılar. Bizi ise Hınıs'a götürdüler. Hınıs kilisesini hapishaneye çevirmişlerdi. Bizi içine attılar. Kiliseye girdik ki ne görelim! Dehşet veren bir manzara. On kadar insan açlıktan ölüp şişmiş. Tuvalet yok; ortalığı pisletip hastalanmışlar. Birkaç kişi ise can vermek üzere. Ne yapalım diye düşündük. Kilisenin bitişiğinde bir okul vardı. Annem kilisenin penceresinden

dışarı çıkmak istedi; olmadı. Annem ağlamaya başladı ve dedi ki: "Lao! keşke biz de ormandaki çiçeklerin arasında öldürülseydik de, leşlerimizi kurtlar yeseydi!"

Hınıs Aziz Sargis Kilisemiz vadinin girişinde inşa edilmişti. Vadi tarafında küçük bir pencere vardı. Annem kadınların şallarından 6-7 metrelik bir ip yaptı; gidip ekmek getireyim diye beni torbaya koyup aşağı sarkıtıyorlardı. Bu, Yerevan Dzorageğ'den pazara gitmek gibi bir şeydi; o bizim köyümüzdü; iyi tanıyordum. 6-7 somun ekmek alıp götürüyor, ekmekleri ipe bağlıyordum; önce ekmekleri, sonra beni yukarı çekiyorlardı. Bir hafta öyle yaşadık. Bir hafta sonra kapının önünde nöbet tutan zaptiye beni ipe aşağı indirdiklerini gördü; gelip beni dövdü. O yüzden kaburgalarım bugüne kadar ağrır. Orada üç gün daha kaldık. Altı-yedi asker bizi götürüp öldürmek için gelip kapıları açtı. Türkler bizi şehrin dolambaçlı yollarından, süngülerle götürüyorlardı. Altmış-yetmiş kişiydik. Kiliseden de 10-12 kişi çıkardılar. Hepimizi öldürmeye götürüyorlardı. Annem bana: "Lao! kaç kurtul Anarlar'ın evine git" dedi.

Ben annemin elini bırakmıyordum. Birden bir karışıklık oldu. Annem elimden tuttu ve Mahmed Ağa'nın evine kaçtık. Annem şöyle konuştu: "Aman abla, biz kaçıp geldik, Allah'ını seversen bize sahip çık!"

O kadın bizi ahıra soktu. İki asker gelip: "İki kişi kaçtı; evinize girdiler mi?" diye sordu.

O kadın gelip bize: "Hayır, hayır! Sizi saklayamam" dedi.

Annem kulağındaki altın küpeleri vererek ekledi: "Al götür, onlara ver."

Kadın küpeleri götürüp verdi ve o köpekler gitti.

İki teyzem vardı. Bir de bostancı bir Türk Haso vardı; yetmiş yaşındaydı ve yirmi yaşında bir Ermeni kızını zorla kaçırmıştı; o kız teyzelerimden biriydi. Birden Haso geldi ve yanında çarşaf getirdi. Bizi tezek deposuna götürdü. Annem Haso'ya bir altın verdi. Haso köyümüze gidip: "Hovhannes'in karısını ve oğlunu ben saklıyorum" dedi.

Gece bizi öküzlere bindirip götürdüler. Ablama ve ağabeyime orda rastladım. Bu bir mucizeydi.

Orda kaldık. Ondan sonra Kürt Mahmed Ağa: "Bacı ben artık seni burda saklayamam" dedi.

O zaman biz Bingöl'deydik. Kendileri evlerine buğday götürürken biz de onlarla gittik. Annem bizleri yanına aldı; bir ahıra girdik. Ahırın bir köşesinde buhar tüten at pisliği gördük. Pisliğin içinde bir delik açıp içine girdik. Bizim Hınıs'ın soğuğu Sibirya'nınkine benzer. Orda kaldık. Annem buğday elemeye gidiyor, buğday getiriyordu; onu kavurup yiyorduk.

Birden bir Türk çıkageldi; sıcak olduğu için at pisliğinin içinde oturmuş olduğumuzu gördü. Bize acıdı; ekmek getirdi. Ateş yaktı. Bir karı-kocaydılar: "Günahdır" diyorlardı.

Onların içinde de iyileri vardı.

Birden o Türk gelip sordu: "Bacı kete pişirebilir misin?"

Annem ise: "Bu benim mesleğim; kocam fırıncıydı" diye cevap verdi.

Türk un getirdi. Tandırı yaktı. Annem kete hazırladı. Bize de birkaç tane verdi.

Bir süre sonra Türk kağnısını alıp kaçtı; zira "gâvur" (Rus) geliyordu. Anahtarını anneme verdi.

Annem, "aniden Hamidiye Alayı gelip bizi görür" diye düşündü. Kalkıp birbirimizin elinden tutarak vadiye indik. Orda silah deposu vardı; Rusların eline geçmesin diye Türkler onu havaya uçurdular. Biz ise açtık. Annemin yanında kete vardı. Annem Türk kadınları gibi başına çarşaf geçirdi; bize yardım eden Türk de yanına bir tüfek aldı; birlikte gittiler. Bir de baktık ki, o Türk elinde annemin çarşafıyla geri geldi.

"Annemizi öldürdün mü?" diye sorduk.

"Ne öldürmesi! Ruslar geldi" diye cevap verdi.

O zaman 1914 yılının Aralık sonuydu; iki gün sonra yılbaşıydı. Annem o Türkle giderken bir çocuğun "Armenak bu tarafa gel" dediğini duyar.

Çocuk anneme der ki: "Vay ben sizin b...unuzu yiyeyim! Siz Ermeni misiniz?"

"Ermeniyiz, Ruslarlayız" der annem.

Annem orda kalır.

Biz gelip annemi bulduk. Zengin bir adamın evini de bulduk. Getirip eve yiyecek, giyecek doldurdular. At nalı ve çivi taşıyorduk. İyi yaşamaya başladık. Saklanmış Ermeni kadınlar ve erkekler saklandıkları yerlerden çıktılar. Başladılar Koçari oyununu oynamaya. Sözde yeni bir yıla girmiştik. Kadınlar çıldırmış şarkı söylüyorlardı:

Kocam nerde?

Ağabeyim nerde?

Çocuklar neredeler?

Orda bir ay kaldık. Sonra arabaların içine doluşup Eleşkirt'e doğru gittik ve Rus sınırına vardık. Eleşkirt'te büyük bir öksüzler yurdu vardı. Ben ve ağabeyim öksüzler yurduna girdik. Annem ise ahçı oldu. Orda 400 öksüz ve yetim vardı. Ablam hastanede çalışıyordu. Hekim Simon'un oğluna aşık oldu ve onunla evlendi.

Bir yıl sonra Rus geri çekildi. Biz yeniden oraya buraya dağıldık; Masis'in [Ağrı] yanından geçerek Ermenistan'a geldik; Sımbat Paşa bizi buraya getirdi. Culfa'dan, Goris'ten,

Nahçıvan'dan geçip Yerevan, Kond'a vardık.

Ne gördüysem onu anlattım size. Bütün gördüklerim gözlerimin önündedir. Khınus'tan [Hınıs] hiçbir şey getirmedi; sadece canlarımızı kurtardık.

Sülalemizde 143 kişi vardı. Sadece ablam, ağabeyim, annem ve ben kurtulduk

O Birinci Dünya Savaşı'ydı. Ben İkinci Dünya Savaşı'na da katıldım. Poti'de savaşırken esir düştüm. Beni Almanya'ya götürdüler. Amerika'ya götürmek istediler; ama 5 çocuğumun ve karımın beni beklediklerini biliyordum. Fakat zaferden sonra beni doğrudan Sibirya'ya sürgüne gönderdiler. Dokuz yıl Sibirya'da sürgün hayatı yaşadım. 1954'te serbest bıraktılar; ama Yerevan'a dönmeme izni vermediler. Kapan molibden madenlerinde çalıştım. Mekanik montaj işinde; fabrika inşaatında çalıştım. 1962'de Yerevan'a geldim ve aklandım.